

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת בראשית: העירוב שנקרע

קרה לכם שבשבת בבוקר אחרי התפילה עובר רחש בקהל המתפללים וכולם יוצאים מבית-הכנסת ללא תיק הטלית שלהם, ללא עלונים? כנראה שמישהו הודיע שהעירוב בעיר או בשוב נקרע וכעת אי-אפשר לטלטל חפצים מבית-הכנסת לבית. טוב, אז למה הגבאי לא דופק על הבימה ומודיע לכולם, כמו שמודיעים על הקידוש אחרי התפילה? מדוע המידע שנקרע העירוב עובר בלחש?

בפרשת השבוע אנו קוראים שחיה נתנה לאדם לאכול מפרי עץ הדעת טוב ורע, "וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם לְאִשָּׁה עִמָּהּ וַיֹּאכְלוּ".¹ במדרש² מובא, שאדם הראשון אכן לא ידע שהפרי הזה אסור למאכל, ובאכילתו הוא היה שוגג. אך מכל-מקום הוא נענש משום שהיה לו לשאול את חיה אישתו מהיכן הפרי, "כִּי שְׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ".³ ללא שבדקת איתה מהיכן הפרי.⁴ מכך עולה, שאדם שעבר עבירה בשוגג זקוק לכפרה שכן היה לו להיזהר ולבדוק היטב לפני,⁵ וכן משום שכל חטא, גם בלי כוונה, גורם לפגם נפשי באדם עליו הוא זקוק לכפרה.⁶

דברים אלו מוסכמים, שכן מדובר על אדם שעבר עבירה מהתורה בשוגג, ועל כך הוא זקוק לכפרה, אך האם יהיה הדין שונה במקרה ואדם עבר על איסור דרבנן בשוגג? האם גם במקרה זה הוא נענש וזקוק לכפרה?

במשנה⁷ מובא שאם אדם מוכר לחבירו בשר בהמה שאסור באכילה, והקונה כבר אכל את הבשר, המקח בטל ועל המוכר להחזיר את הכסף לקונה. הרמב"ם⁸ טען שדווקא כשהבשר אסור באכילה מהתורה, "אבל המוכר דבר לחבירו שאיסור אכילתו מדברי סופרים... אין המוכר מחזיר לו כלום". את ההבדל בין איסור תורה לאיסור דרבנן, הסביר נתיבות המשפט,⁹ שעל איסור תורה שעובר האדם בשוגג הוא נענש וזקוק לכפרה ולכן יש לקונה הפסד כשאכל בשר האסור לאכילה מהתורה. אך האוכל בשוגג בשר האסור באכילה מדרבנן אינו נענש ואינו זקוק לכפרה ולכן אין המוכר צריך להחזיר לו את הכסף. הביאור בדבריו הוא,¹⁰ שיש להבחין בין איסורי תורה שהם איסורים עצמיים המשנים את מהותו של החפץ, איסורי חפצא, לאיסורי דרבנן שאין בכוחם ליצור שינוי מהותי בחפץ אלא להגביל את האדם, איסורי גברא, ורק העובר בכוונה על דבריהם ומורד באיסורי דרבנן נענש אך העובר בשוגג אינו נענש. לכן האוכל בשוגג בשר האסור באכילה מדרבנן אינו נענש כי לא עבר בכוונה על דבריהם.

לאור דברים אלו עולה, שאמנם אסור לאדם להכשיל את חבירו שיעבור על איסור, דין הנלמד מהפסוק 'לפני עיוור לא תיתן מכשול', אבל כן יהיה מותר לאדם להכשיל את חבירו באיסור דרבנן, כשחבירו יעבור עליו בשוגג, שכן במקרה כזה הוא לא יענש ואינו זקוק לכפרה ואז אין איסור 'לפני עיוור' על המכשיל.¹¹ וכן אדם הרואה את חבירו עובר על איסור דרבנן בשוגג, הוא אינו חייב להפריש אותו מן האיסור, משום שאין בכך חטא.¹²

¹ בראשית (ג, ו).

² מדרש (בראשית רבה, פרשת בראשית פרשה יט, ה). כלי יקר (בראשית ג, ו).

³ בראשית (ג, יז).

⁴ יפה תואר (בראשית רבה, פרשת בראשית פרשה יט, ה).

⁵ רמב"ם (הלי שגגות פ"ה ה"ו; מורה הנבוכים, ח"ג פרק מא); רמב"ן (שער הגמול, פרק א); רבינו יונה (אבות פ"ד מ"ד); הרב דוד צבי הופמן (ויקרא ד, ב).

⁶ רמב"ן (ויקרא ד, ב; שער הגמול, פרק א). ראו: מאורות הראי"ה (ירח האיתנים עמוד רנז-רנח); רי"ד סולובייצ'יק (על התשובה, עמוד 64).

⁷ בכורות (פ"ה מ"ו).

⁸ רמב"ם (הלי מכירה פט"ז הי"ד). שו"ע (ח"מ סימן רלד סעיף א-ד; יו"ד סימן קיט סעיף יג).

⁹ נתיבות המשפט (סימן רלד ביאורים ס"ק ג).

¹⁰ אתון דאורייתא (כלל ו); שו"ת תורת חסד (ח"א או"ח סימן לא אות ה); משך חכמה (דברים יז, יא); קובץ הערות (יבמות סימן ח אות טו); שערי יושר (שער א פרק ז אות צט; שער א פרק י ד"ה ולפי המתבאר). ראו: שדי חמד (ח"א מערכת האלף כללים אות קח קמו ע"א).

¹¹ שו"ת אבני נזר (אבהע"ז סימן נא אות ח). כ"כ בדעת נתיבות המשפט: אור שמח (הלי גירושין פ"א הי"ז ד"ה וסעד); שו"ת הר צבי (יו"ד סימן קכד ד"ה שוב הוגד).

¹² שו"ת עין יצחק (ח"א אבהע"ז סימן סז), בדעת נתיבות המשפט.

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

אולם, רבים הם הפוסקים הסוברים שגם אדם העובר על איסורי דרבנן חייב עונש וזקוק לכפרה, שכן כל דבריהם כשל תורה שנאמר "על פי התורה אשר יורוד וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֵאמְרוּ לָךְ תַּעֲשֶׂה לֹא תִסּוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לָךְ יָמִין וּשְׂמָאלִי".¹³ ולכן אסור להכשיל את חבריך באיסור דרבנן, והרואה את חבריך עובר עבירה דרבנן בשוגג צריך להפריש אותו מן האיסור.¹⁴

נחזור לעירוב שנקרע - האיסור לטלטל חפצים מבית-הכנסת לרחוב ומשום להכניסם לבית, הוא איסור דרבנן משום שרשות הרבים הזו אינה רשות הרבים מן התורה, ונמצא שכל האיסור להוציא את החפץ הוא דרבנן בלבד. א"כ, האם הגבאי צריך להכריז שנקרע העירוב או שאינו מכריז והאנשים יעברו על איסור דרבנן בשוגג? לפי מה שלמדנו, לדעת נתיבות המשפט אין צורך להכריז, כי אדם אינו חייב להפריש את חבריך מאיסור דרבנן בשוגג שעליו הוא לא נענש כלל. אך לפי רוב הפוסקים על הגבאי להכריז ולמנוע מהאנשים לעבור בשוגג על איסור דרבנן.¹⁵ הרב שאול ישראל¹⁶ טען, שגם לדעת נתיבות המשפט יש להכריז על העירוב שנקרע משום גמילות חסד שכן אדם ירא-שמים אינו רוצה לעבור על איסור דרבנן בשוגג גם אם אין עליו עונש.

¹³ דברים (יז, יא).

¹⁴ אתוון דאורייתא (כלל י); שו"ת עין יצחק (ח"א אבהע"ז סימן סז אות כא; שם אות מא; שם ח"א או"ח סימן כו אות יב); הרב אלחנן וסרמן (קובץ הערות, יבמות סימן ח אות טו; קובץ שיעורים, קונטרס דברי סופרים, סימן א אות לב); שו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן קעה). יש הסוברים שגם נתיבות המשפט יודה לכך שאסור להכשיל את חבריך באיסור דרבנן: שו"ת אחיעזר (ח"ב סימן נ אות ז); שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן מד).

¹⁵ ראו: שו"ת באהלה של תורה (ח"ב סימן נד).

¹⁶ עמוד הימיני (סימן לז).